

O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW MINISTRILIGI

A`JINIYaZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK PEDAGOGIKALIQ
INSTITUTI

QA`LEM SU`WRET PA`NINEN LEKTsIYa TEKSTI

«Su`wretlew o`neri ha`m siziw» kafeldrasi

Du`ziwshi

assistent oqitiwshi J.Abatov

No`kis-2008

Tema. Qa`lem su`wret ha`m onin` maqset waziypalari.

Su`wretlewdin` tiykarg`i nizam qag`iydalari.

Oqiw qa`lemsu`wreti shinig`iwlari ha`m olardin` talabalardi xaqiyqiy su`wretlewge u`yretiwdegi a`hmiyeti.

Talabalarg`a siziqli ha`m ken`isliktegi perspektiva haqqinda tu`sinik beriw. Buyimlardi su`wretlewde siziqli konstruktiv du`zilisi, nur, saya, yarim saya, tu`siwshi saya, o`zinin` sayasi, buyimlardin` ko`lemi ha`m olardi tuwri ren`in beriw kompozitsiya tiykarlari siyaqli tiykarg`i nizam qag`iydalarg`a u`yretiw, su`wretlew qurallari/ qag`az tu`rleri, qa`lemner, ko`mir, pastel, sangina, sous ha`m basqalardi iske tayarlaw.

Temanin` maqseti. Qa`lemsu`wret haqqindag`i en` za`ru`r tu`siniklerdi, beriw, za`ru`r teoriyalıq mag`liwmatlar arqali bilim beriw. Keleshek a`meliy shinig`iwlar ushin tayarlaw. Akademik su`wret siziw nizam qag`iydalar haqqında mag`liwmatlar beriw. Su`wret siziwg`a za`ru`r bolatug`in buyimlar menen tanistiriw.

Temanin` teksti. Su`wretlew o`neri ha`r bir do`retiwshi adam ushin ju`da` ken` jumislar boladi. Su`wret siziwdi puxta iyelew barlıq o`ner tu`rlerinde u`lken orindi iyeleidi. Sol sebepli akademik su`wret islew bo`limi su`wretlew jumisinin` barlıg`ında qol keledi. Jetiskenlikti ta`miynleydi. Qa`lemsu`wrette islewde ha`m oni o`z ruwxıy o`mirinde paydalaniwg`a adamlar a`yiemgi da`wirlerden umtilip kelgen.

Sol sebeptende su`wret siziwdin` nizam qag`iydalari islep shig`ilg`an ha`m jıllar a`sirler dawamında jetilisip kelgen. Qa`lemsu`wret barlıq su`wretlew o`neri tu`rlerinin` tiykari, negizi desek qa`te bolmaydi. Oqiw shinig`iw waziypalardi puxta, mazmunlı qilip, su`wretley aliw akademik su`wret nizam qag`iydalardi teoriyalıq ha`m a`meliy ta`repten u`yreniwdi talap etedi. Olar jumis sipatlı sholkemlestiriwine de kop ta`repten baylanisli. Bunnan tiskari siziuda isletiletugin, a`sbap kurallar sipatlı, talapka juuap beretugin boliui kerek. Ka`lem suuret islewden en` tiykargi talabi siziw ob`ektin xa`r ta`repleme uqsatıp korsetiwden ibarat jumisti ta`menlew boladi. Bunin` ushin suwretti kagaz betinde tuwri jaylastiriw, proporsiyaların tuwri anıqlaw, buyimlardin oz-ara araligin xa`m perspektiva jagdayların anik tabiu talap etiledi. Jumistin makseti muwapik shigiwında a`lbette bilim ta`jriybe xa`m sheberlik jeterli da`rejede kerek boladi.

2. Bilim okiw, oqiw u`yreniw arqali arttırılsa, ta`jriybe ha`m sheberlik ko`p islew, tinbay shinig`iw islew, umtiliw arqali arttırılıwi ma`lim. Bilim aliwdin` ja`ne bir za`ru`r sha`rtin ha`r bir su`wretlenetug`in na`rse, waqiya, lavhani naturadan qarap su`wretleniwi ju`da` baylanisli ekenligi sir emes. Sebebi siziwda o`mir haqıyqatin ko`rsete aliw sipati en` za`ru`rlisi desek sira` jan`lispaymız. Su`wret siziwdi u`yreniw a`piwayi natyurmortlardı, ja`ne o`z aldına turg`an buyimlardi su`wretlew arqali a`melge asiriladi. Jumis su`wretin qag`azg`a tuwri ha`m sulıw ta`rizde jaylastiriwdan baslanadi.

Son` ha`r bir na`rsenin` o`z-ara jaylasıwi, olar arasındag`i aralıqlar, proporsiyalar anıqlanadi. Bunda qa`lem jen`il, qag`azg`a artıq da`a`rejede basilmastan isletiliwi kerek, bolmasa qa`te shıqqan jerler ha`m ja`rdemshi siziqlardi o`shirgish penen o`shiriw qiyin boladi. Sonin` ushin ortasha jumsaq da`rejedegi TM, M, GM nomerli qa`lemnerden paydalaniw qolaylı boladi. Su`wretlerdi islewde perspektiva qag`iydalarına a`mel qiliniwi za`ru`r. Sizge ma`lim bir na`rse basqa na`rseden

uzaqraqta bolsa ol ko`zin`izge kishireyip ko`rinedi, tariyximizda gu`n`girt korinedi ogan tusip atirgan jarik,sayalar xa`m birinshi plandagi buyumlarinan pariklanip turadi .Bulardin` xa`mmesi sizikli xa`m xawa perespektivasi jagdayinin ta`biyatta koriniwi , a`ne sol ta`repleri tuwri korsetilse suwret xakiykiy shigiwi ta`menlenedi . Xa`r bir na`rseni kagazda suwretlener eken a`lbette onin turiwina karag`anda ufn sizigin tawip aliwi kerek . Ol siziwshi adamnin kozi ba`lentligin otiwshi suwretlenetugin gorizantal tuwri sizikti karaydi. Natyurmortlarda oni tuwri aniklap alip suwret jaratiwda paydalaniw za`rur sha`rtlerdi tiykargisi bolip suwrettin xakiykiy shigiwin ta`menleydi. Na`rsenin suwretin gorizantal betke xa`m vertikal kartina betine karaganda jagdayi xa`m perspektiva korinisine muwapik tabiladi. Bunda ta`replerdin kiskarip , uzaklasip bargan sayin kiskarip koriniwi ufnin tutasiwshi tochkasina tiykarlanip tawip siziladi , suwret jaratiwda kenesliktegi perspektiva xa`m a`xmiyet beriwi za`rur , sebebi jakinda jaylasip turgan buyim uzakrandagisinnan tusi ,reni , tok ashligi menen ajiralnp turadi. Saya jariklari suwret tariyxina say uksatip korsetiw olardin ornin tuwri tabiwga xa`m baylanisligin umitpawmiz kerek, natyurmort peyzaj suwretlerine karaganda perspektiva kagiydalarin kollaw kiyin, sebebi buyimlar na`rselerdegi parik ,aralik kem bolip ,olar dikkat penen baklanip aniklap bariladi.

3.Peyzaj, ta`biyattagi perspektiva bolsa anik seziledi. Misali ,tegis bagdarlangan temir joldi baklasan bul wakiya anik korinedi .Ondagi rel`sler uzaklasan sayin bir-birine jakinlasip ufnina barip birlesip , tochka bolip ,eki ta`reptegi simechoglar bargan sayin kelterip baratirganday tuyiliwi pikirimizdi tastiklaydi.Bul wakiyani guzetip perspektiva nizamlıkların biliw , analiz kiliw tiyisli bilimlerin aliw mumkin.

Suwret siziw protsessi etapma-etap sho`lkemlestiriliwi su`wret jaratiwdin` en` za`ru`r pedagogik sha`rtlerinen biri. Bunin` ushin ha`mme barliq aytip o`tilgen na`rselerge a`mel qiliniwi za`ru`r. Su`wret sizg`anda onin` ko`lemine, ha`r bir na`rsenin` o`zi bar bolip turg`an a`tirapqa ha`m ob`ektiv ta`rizde qaraliwi haqiyqiy su`wretleniwi kerek.

Paydalanilgan adebiyatlar.

1. Azimova.B. Natyurmort tuzish va tasvirlash. T-1984 y.
2. Borsh.L.O. Nabroski i zarisovki. M-1970.
3. Rostovtsev N.N. Uchebniy risunok. M-1976.
4. Tojiev B. Qalam tasvir asoslarini urganish T. 1994 y.

Tayanish tu`sinigi.

- 1.Kalem suuret- kalemde islenetugin suuret.
- 2.Perspektiva- tareplerdin uzaklasip bargan sayin kishiriyip koriniui.
3. Natyurmort - frantsuz sozinen alingan bolip oli tabiyatdegen manisti bildiredi yagniy jansiz dun`ya degendi bildiredi.

2 - Lektsiya. 4-saat.

Tema: Adam gewdesinin` tu`rli jag`daylardag`i qa`lem su`wretleri.

Tu`rli su`wretlew qurallari arqali talabalarg`a qa`lemsu`wretler islewdi u`yretiw (jumsaq qa`lem, retush`, pastel`,sous, sangina,tu`rlengen qag`azlar ha`m basqalar).

Tu`rli jumsaq su`wretlew qurallari menen insan gewdesinin` ha`r qiyli jag`daylarindag`i xarakterli qa`siyetlerin tez waqit ishinde islewge u`yretiw.

Temanin` maqseti. Qa`lemsu`wretler jaratiwdin` tu`rleri tu`rli jollar,usillar, texnologiyasi haqqinda teoriyaliq tu`siniklerdi beriw.

Temanin` tekstiU` Su`wretti siziwda, natyurmort bolsin adam su`wreti yamasa peyzaj bolsin, barlig`inda ko`rinistin` tu`rli qurallari ha`m usillarinan u`nemli paydalaniw kerek, bunday jol tutiw, sheberlikti, ta`jiriybeni asiriwg`a xizmet qiladi. Adam gewdesin siziwdi u`yreniw protsessinde grafik uslublardi qollaw bolsa, sinalg`an joli, sebebi en` qolayli ha`m tez islenetug`in, ha`r tu`rli qurallar (qa`lem, sangina sous, pastel`retush` ha`m t. b.) ja`rdeminde a`melge asirilatug`in su`wret og`ada qiziqli shig`adi. Bunday qa`lemsu`wretlerdi islegende ren`li (tu`s berilgen) qag`azlardan paydalaniw, oqiw shinig`iw jumislardin` ko`rkemligi da`rejesinde asiradi.

4.Waqiyani obrazli ko`rsetiw faktori bolip xizmet qiladi. Inter`erdegi adam ko`rinisin tez ko`rinislerdi tu`rli jag`daylarda su`wretlewde a`tiraptin` ko`rinisi de itibarg`a aliniwi kerek. Jariqliq dereginin` qaysi ta`repteligi sizilip atirg`an ob`ektin` qansha ko`lemli ha`m bo`rtip su`wretleniwinde rol` oynaydi. Sol sebepli jumis, oqiw-shinig`iw sipatinda islengenligine qaramastan qatti itibarli islewdi talap etedi. Bizge ma`lim adam su`wretin u`yreniwde oni tez siziw shinig`iwlari u`ken a`hmiyetli orin tutadi. Shinig`iw waziypalar kishkene qag`azlarda, son`inan u`lken qag`azlarda isleniwi maqsetke muwapiq. Kishkene-kishkene qa`lemsu`wretler ko`binshe jumsaq a`piwayi qa`lemde, u`lken su`wretler bolsa ilaji barinsha ko`mir qa`lemsheleri, retush`, sangina, sous ha`m postel`de islense qolay boladi. Sebebi olardin` isletiliwi qolaylig`inda. Bunday qurallar menen tez u`lken ko`lemde jaqsi su`wretler islew mu`mkin, biraq bul olardi isletiw an`sat eken degen tu`sinikti tuwdirmaslig`i kerek, misali retush` qa`lemi o`te qara bolg`anlig`i ushin oni ren`li, yag`niy bir ren` berilgen qag`azg`a su`wret saliwda isletiw mu`mkin, appaq qag`az betinde onnan paydalaniw birqansha ta`jriybe ha`m sheberlikti talap etedi. A`sirese tez qa`lemsu`wretlerdi sizg`anda retush` ju`da` qolay bolip, kerekli jerlerde siziq shtrixlarin qol barmaqlari yamasa qag`az bo`legi menen su`rtip su`wretlenip atirg`an na`rsenin` saya, ha`tteki yarim sayalarin ju`da` jaqsi ha`m suliw qilip ko`rsetiw imkaniyati bar. Ren`li qag`azda islengende retush` qa`lemi ha`m ko`mir qa`lemshelerin aq ren`li pastel` yamasa bor menen aralas texnikada isletiw jaqsi na`tiyje beredi.

Bizge ma`lim soustin` suwg`a qarip mayli boyawdi qag`azg`a su`rtip tu`r berilse,son` su`wretti retush`qa`lemde islense, o`shirgishtende u`nemli paydalanilsa ha`r qanday oqiw-shinig`iw waziypa ko`rsetpeli ha`m suliw qilip shig`ariw mu`mkin. Su`wrettin` en` jariq bo`leklerin o`shirgish ja`rdeminde, ustaliq penen o`shirip bo`rttirse en` tu`p sayalarinin` beti qoyiw qara sous penen boyap jabilsa is ko`lem ta`repten ju`da` ken`islilik payda etedi. Sanginani qa`lemsu`wretdi islewde qollaniw ha`m paydali, ol menen ha`r qanday su`wretti tez ha`m ko`rkemli tu`rde shiqariwg`a boladi. Tek bunin` ushin onin` texnikasin u`yreniw kerek. Ma`lim bolg`aninday sanginanin` toq jiger ren`, qizg`ish jiger ren` tu`rleri boladi. Olardi da tu`r berilgen oxra ren`li qag`azlardi u`nemli qollaw mu`mkin. Sanginani su`rtip sayalardin` u`lken bo`legin jabiw imkaniyati barlig`i jumis rawajin tezletedi. Joqarida keltirilgen barliqsu`wretlew quralların uzaq mu`ddette islenetug`in ha`mde tezlikte islenetug`in qa`lemsu`wretlerde birdey jetiskenlik penen qollaw mu`mkin. Adam figurasin tu`rli jag`dayda, ha`reketli ko`rinislerden inter`er ko`rinisi jag`dayında su`wretlew bir qansha qiyin waziypa esaplanadi. Eger olar tez waqitta islenetug`in

bolsa, nabroskalar ko`rinishinde bolsa, bir neshe su`wretti bir qag`az betinde suliw kompozitsiyada jaylastirip islew ko`p na`tiyje beredi. Cebebi bunda ha`r bir sizilg`an ha`r tu`rli jag`daylarda turg`an adamlar ko`rinishinen o`z-ara salistirip islenedi, o`lshemleri bir-birine moslanadi ha`m ssonin` na`tiyjesinde su`wretler gruppasi baylanisqan mazmun payda etip ko`rkem ko`rinske iye boladi. Adam figurasin siziwda a`lbette nabroskalar islew ko`p shinig`iw islew talap etiledi . A`sirese suwrettin` bolekleri u`lken bolektin` ten`ligine itibar qaratiliwi kerek , son` dene jagdayi onin` qanda xa`reket jagdayinda korinip atirganligi za`rur bolip onin` tuwri tabiw xa`m suwretlew kerek .

Jokarida aytilgan barlik jagdaylar teorialik xa`m a`meliy ta`repten jaksi uyrenilse kitaplar arnawli a`debiyatlar okiliwina itibar berilse xa`r kanday kuntli talaba onin` aldina koyilgan quramali uaziypalarin barligin jaksi ozlestiredi , jaqsi na`tiyjelerge erisedi.

Paydalanilgan adebiyatlar

1. Nabiev M, Azimova B. rasm chizishni urgatish metodikasi. Toshkent 1976y
2. Fedorov M.V. resunok i perspektiva M 1960
3. Laptev A.M. Resunok perom M. 1962
4. Ten N. Gips modellarining rasmi. Toshkent 1994 y

Tayanish tu`sinigi.

1. Inter`er- jaydin ishki ko`rinishi.
2. Sangina- domalaq tsilindr formada bolip qag`azdi sog`iwda qollanadi.

№3 lektsiya

Tema: Ko`rkem bilim ha`m qa`lem sizbalardin` a`hmiyeti.

Haywan ha`m quslardin` anatomik du`zilis qa`siyetleri ha`mde olardi qa`lemsu`wretler quralinda su`wretlew usillari. Adam bas su`yeginin` du`zilisi haqqinda da`slepki mag`liwmatlar. Bas su`yegin etaplarda tuwri su`wretlew metodlari. Oqiwshi jaslarg`a tez qa`lemsu`wretlewdi u`yretiw arqali ta`biyattag`i barliq shakl ha`m buyimlardi

haqiqiy su`wretlewge u`yretiw. Qa`lemde su`wretler islewde tu`rli jumsaq su`wretlew qurallaridan paydalanıw ta`jiriybelerin asiriw.

Temanin` maqsetiU` Ko`rkem bilim tiykarlari haqqında mag`liwmat beriw.

Onda qa`lemsu`wretlerdin` a`hmiyetin tutqan ornin tu`sindiriw. Do`gerek a`tiraptag`i quslardin` ha`m basqa na`rselerdin` bas su`yegin siziwdag`i etaplardın` izbe-izligi ma`selelerdi u`yretiw, su`wretlerdin` tu`rli qurallari haqqında mag`liwmatlar beriw.

Temanin` teksti. Ko`rkem bilim ha`m uliwma su`wretlew o`neri sohasida qa`lemsu`wretlerdin` a`hmiyeti qanshama u`lken ekenligin su`wretshilikke qizig`iwshi ha`r bir insan jaqsi bileti. Bolajaq oqitiwshi- su`wretshi tek a`meliy jumisti,ba`lkim teoriyalıq ma`selelerdi ha`m puxta o`zlestiriwdi za`ru`r boladi. Ol qa`lemsu`wret taratiwdin` za`ru`r ekenligin o`z oqitiwshılardan paydalanadi. Olarda bolsa su`wret siziwdin` barlıq nizam qag`iydalari tu`sindirip berilgen. Bizge ma`lim qa`lemsu`wrettin` za`ru`r siziw qag`iydalari qa`dim zamanlarda izertlenip qosilip kelingeni. Aytiwlarına qarag`anda birinshi sho`lkemlestirilgen en` birinshi ko`rkem akademiyalarda su`wretti qa`lemde siziw jetekshi oring`a qoyilg`an. Oni jaqsilap u`yrenip almag`an talaba su`wretke ren` beriw mashg`ulatına, yag`niy ren` su`wret jaratiw jumisine jaqinlastirilg`an. Sol sebepten akademik su`wret siziw mashg`ulati muxim esaplanip oqiw-bilim protsesinin` ko`p bo`legin iyelegen.

Bolajaq su`wretlew o`neri oqitiwshisi qus ha`m haywanlardin` cu`wretin siziwdi ha`m basqa waziypalar qatarında puxta u`yreniw kerek. Sebebi mektep a`meliyatında oqitiw,u`yreniw, da`stu`rlerdin` barlıg`ında bul tema bar.

Analistik (janli ta`biyat , haywan ha`m quslardi su`wretlew sahasi) su`wretler islew su`wretlew o`nerinin` qiziqli sahasidir. Ol ko`binshe tu`rli waqiyalıq kompozitsiyalar kitap bezewleri jaratiwda paydalaniladi. A`sirese balalar ushin shig`arilatug`in a`debiyatlarda qol keledi. Ma`mleketimiz ha`m shet el su`wretleri tvorchestvosında da animalistik temalardi ko`p ushratamız. Qa`dingi usta su`wretshilerden Dyurerdin`, Rembrandtin` haywanlar ha`m quslardi su`wretlegen qa`lem su`wretlerin misal etip keltiriwimiz mu`mkin. Yaponiyanin` a`yiemgi su`wretlew o`nerine ta`n u`lgilerinde de qus ha`m tu`rli janiwarlardin` a`jayip su`wretleri ko`p ushraydi. Rus animalist su`wretshileri tvorchestvosında a`sirese grafika ha`m skul`pturalıq do`retpe u`lgileri ushraydi. MisaliU` T.Asanov, P.Ivanov, G.Tajixujaev, A.Boymatov h.t.b. skul`ptorlar, ja`ne X.Raxmatullaev, A.Gulomov, G.An, K.Basharov siyaqli bir qatar grafik su`wretshilerdin` shig`aarmalarında bul temag`a ta`n u`lgileri bar. Ren` su`wrette shig`arma jaratiwshilar arasında animalistik temadag`i u`lgilerdin` avtorlari sipatında M.Toshmurodov ha`m K.Akbarovti ko`rsetiwimizge boladi.

Qus ha`m haywanlar tuluplarinin` su`wretin siziw tiri janiwarlardi su`wretlewden a`welgi basqish boladi. Sebebi ha`rekettegi janiwarlardi siziw bir qansha quramali bolip bul jumisti baslawdan aldın puxta tayarliqti o`tew kerek. Sonda arqayın u`yreniw bir qansha qol keledi.

Olar arqali haywan ha`m quslardi skeleti ha`m dene du`zilisi qa`siyetleri analiz qilinip u`yreniledi. O`zine ta`n o`lshemleri, olardin` birligi, siziw su`wretlew protsessinde aniqlanadi, ko`rinedi. Eger sonday maqset qoyilg`an bolsa ko`lemide islep ko`rsetiledi. Yag`niy bir za`ru`r ta`repi sonnan ibarat, qus eki haywannin` su`wretin sizg`anda shaklden tisqari, onin` ishki du`zilisın belgilep beriwshi omirtqa bag`analari ha`m basqa su`yek buwinlarına da a`hmiyet beriliwi kerek. Su`wrettin` sayasin ha`m jariqlig`in ko`rsetiw mu`mkinligi ushin tu`rli su`wretlew bag`darlarında bag`darlap bariwg`a imkan beredi, sonida aytip o`tiw kerek quslardi ha`m tu`rli janiwarlardi siziwdan aldın olardin` skeletin qanday du`ziliske iye ekenin bilip aliw,

bar bolsa skeletin o'z aldina su'wretlep shinig'iw qiliw qiliw kerek. Adam basin siziwda o'z aldina a'hmiyetine iye bolg'an na'rse onin' tiykari, yag'iniy bas shanag'i suyegi boladi. Onin' gipsten tayarlang'an u'lgisi siziw XIII shinig'iw islew bir qansha paydali bolip ha'mme bo'limleri aniq ko'rinip turadi. Bas su'yegin siziwg'a gips u'lgini u'yrenip alg'ansha kirisip aliw mu'mkin, bunda ilaji barinsha u'sh tu'rli ta'repten, tu'rli jag'dayda ko'ringen jag'daydag'i bas shanag'i bir qag'az tu'rinde su'wretleniwi sha'rt, shanaq eki tiykarg'i bo'legi o'z na'wbetinde jeke, man'lay, en'se, bo'leklerinen ibarat.

Olar ha'm basqa mayda ishki bo'limler o'z-ara tistey bo'rtkeler menen birigip turadi. Cu'yektin' man'lay bo'legi bas bo'limin belgilep turiwshi a'hmiyetke iye. Bunnan tisqari yanoq, murin bo'rtpesi ha'm insan betinin' shaklini qanday boliwina za'rur rol oynaydi. Qiska qilip aytqanda bas shanaq suyeginin' barliq mayda bo'lekleri aniq qanday ataliuin talaba wyrenip, plastik anatomiyag'a ta'n kitaplardi oqisa maqsetke muwapiq boladi.

Bas su'yegin tuwridan, eninen ha'm mu'yesh astinda ko'rinishin bir qag'azda bir waqitta islep, na'wbetpe-na'wbet islep barilsa oni u'yreniw qolay boladi. Tiykarg'i ko'p d,awam ettiriletug'in qa'lem su'wretti islewden aldin a'lbette eskizler siziw sha'rt.

Sonda ha'r qiyli bir su'wretti o'z-ara jetilistirip kompozitsiyasin tabiw jen'il keshedi.

Paydalanilgan adabiyatlar.

1. Nabiev M, Azimova B, rasm chizishni urgatish metodikasi Toshkent 1976 y
2. Fedorov M.V. resunok i perspektiva M 1960
3. Laptev A.M. Resunok perom M. 1962
4. Ten N. Gips modellarining rasmi Toshkent 1994 y

Tayanish tusinikler.

1. Alimalistik jakti tabiyat.
2. Plastik anatomiya- adam denesinin mushelerinin kayisiuin uyretiu.
3. Gips- adam basi gipsten islengen korinis

№-4 lektsiya 2-saat

Tema : Insan bas su'yeginin' anatomik du'zilisi.

Bas su'yegi bet bo'leginin' o'zine ta'nligi. Bas su'yegi joqari shar siyaqli bo'leginin' shakli ha'm du'zilisi. Onin' bet bo'legi ha'mde pastki jaq penen birigiwi.

Temanin' maqseti: Talabalardi insan basin siziw protsessine tayarlaw. Portret islewden aldin adam bas shanag'inin' o'zine ta'n shakli ha'm qa'siyetlerine itibar beriwege u'yretiw, bas su'yegin siziw waqtinda nelerge islerge tiykarlaniwi kerekligin uqtiriw. A'meliy shinig'iwlari protsesine tayarliq ha'm oni aship bariwg'a tayarlaw.

Temanin' teksti: Alding'i lektsiyalarda aytilg'aninday ha'r bir na'rzeni siziwdin' o'zine ta'n a'melleri, nizam qag'iydalari bar. Insan su'wretin siziwdin' en' za'ru'r sha'rti bolsa onin' su'yek du'zilisi qa'siyetlerinin' jaqsi iyelep aliwdan ibarat ekenligi sir emes. Bizge ma'lim adamnin' su'wretin u'yreniw eki u'lken etapqa bo'linedi. Olar adamnin' basin o'z aldina ha'mde pu'tin gewde menen

su`wretleniwden ibarat. A`lbette u`yreniwde birinshi na`wdette basti siziwda u`yreniw turadi. Bunin` ushin onin` tiykarg`i du`zilisiz bilip aliw za`ru`r. Tiykar bolsa bas su`yegin quraydi. Oni shuqir bilip, su`wretlewdi u`yrenip aliw keleshekkegi jetiskenliklerdin` birewi boladi. Bunin` ushin bas su`yek nelerden ibarat ekenligin analiz qilamiz. Olardin normalari to`mendegishe yag`iniy man`lay su`yegi, man`lay do`n`esi, qas u`sti, en`siz shuqirlig`i shegaralawshi siziqtin` baslaniw bet su`yekleri, bet su`yegi, u`stki jaq, pa`stki jaq, pa`stki jaqtin` baslang`ish tarmag`i «temennaya» su`yegi «temennoy» bu`rtigi, en`se su`yegi, pana siyaqli su`yek, miyi u`sti su`yegi. Bul aytip o`tilgen bas su`yek bo`lekleri bolip, olar o`z-ara u`leniwler menen bekkem birigip turadi. Tek joqari ha`m pa`stki jaq su`yekleri ha`reketshe`n` bolip olardi bekkem o`z-ara uslanip turiwdi insan beti qanday ko`rinshe iye boliwi su`yek ja`ne muskullardin` sha`kline baylanisli.

Bunfn` ushin su`yekler g`ana emes muskullardin` olarg`a qanday birigip turg`ani ha`m qalay isleniwinde u`yrenip aliw kerek.

Misali bas su`yeginin` u`lken bo`legi bir waqitlari do`n`gelek siyaqli, bazda ma`yek ta`rizli, bazda to`rt mu`yesh, romb ta`rizli ha`m tag`i basqa sha`kil o`zgeriwi mu`mkin. Sol jag`daylar adam su`wretin islew protsessinde son`inan a`lbette itibarg`a alinsa, yaddan shig`arilmasa su`wret aniq`lig`ina erisiw an`satlasadi.

Su`yeklerqay da`rejede bo`rtik ekenligin jaqsi an`lap, shaklini tuwri su`wretlew ushin bas su`yeginin` su`wretin tuwri bir u`lken qag`az betinde u`sh ta`repinen ko`riniwde islew talap etiledi.

Su`wretti siziw waqtinda bas shanag`i su`yeginin` bo`leklerinin` o`z-ara jaylasiwi shakl, o`lshew ha`m ten`likleri itibarda tutiliwi kerek. Artiqsha sayalardi berip ko`lemi ken`islikkegi ko`rinsiz artiqsha islemesten onin` ishki du`zilisine ko`birek itibar berip ilaji barinsha siziqlar, on` siziqlar ja`rdeminde maqsetke muwapiq boladi. Bas suyeginin` ta`biyi janli turde siziw menen birge gips ulgini de o`z na`wbetinde suwretlep shinig`iw islep bariw natijeli faktorlardan esaplanadi. Sebebi gips ulgide ko`z saqqasi shuqirliqlari , murin tesikleri tegis bolip ko`rinedi, onnan tisqari massa aq ren`li bolg`ani ushin sayalar da artiqsha qara , tuk bolip ko`rinbeydi. Suwretlewge artiqsha uaqit sarp etilmeydi. Qag`iydag`a tiykarlang`an bas shanag`in sizip shinig`iw qilip , o`zlestirip aling`annan keyin adam basin muskulleri de sizip uyreniliwi kerek. Bunin` ushin olardin` duzilisin ko`rsetiwshi maqsus ulgi “ ekorshe” ni suwretlep shinig`iw natijeli boladi. Endi insan basinin` muskullerinin` atin sanap o`teyik. Olar to`mendegi ta`rtipte yag`iniy man`lay muskuli , jelke muskuli , geweklerdin` aylanba muskulleri , uliwma ishki muskul, murin qanatlarin ken`eyttiriwshi , murinnin` ko`ndelen` eki ush muyeshli, peramida siyaqli, ulken ha`m kishkene bet muskulleri shaynaw muskulleri joqari erinli ham murin qanatın ko`teriwi awizdin` aylanba, pa`ski erin wsh muyeshli muskuli , pa`stki erindi tusiriwshi , iyek (daxan) muskuli , to`s omiraw sarg`ish siyakli muskullar , kadak yamasa adam almasi , ko`kirek bel asti muskuli ,til asti ko`kirek muskuli, trapetsiya siyaqli muskul . Bul barliq keltirip o`tkenlerimiz adam basi ha`m moyin bo`liminin` shaklin belgileude ulken a`ximiyetke iye . Olar bastin`, bet kelbetinin` qanday ko`rinsine ta`sir etedi, betten` sirtqi ta`repi belgilewde xizmet etedi. Joqarida keltirilgen barliq siziw basqishlari ustinde yag`iniy bas shanag`i suyegi , onin` muskul dizimi, ha`mde arnawli u`lgi “ekorshe”ni siziw boyinsha shinig`iwlardi jaqsi alip bariw adam su`wretin siza aliw qa`biletti asiriwdin` faktori bolip xizmet etedi.

Paydalanilgan adebiyatlar.

1. Boymetov B. Tolipov M. Maktabda tasviriy san`at tugaragi. Toshkent 1995y
2. Xasanov R. Maktabda tasviriy san`at mashgulotlarini takomillashtirish yullari. Toshkent 1986 y
3. Kuzin Voprosi izobrazitel`niy tvorchestvo Moskva 1971
4. Petrov M. Resunok perspektiva M. 1960

Tayanish tusinigi.

1. Portret- adam denesinin belinen jokargi korinisi.
2. Ekorshe- gips bas suureti

№5 Lektsiya. 4-saat

Tema: Inter`erding` qa`lem su`wreti.(ko`mir,.qa`lem,h,t,b.) su`wretin qag`az sirtinda tuwri jaylastiriw. Su`wrette ken`islik jag`dayin ko`rsetiw arqali siziqli perspektiva nizamlarin u`yreniw. Birinshi, ekinshi qatarda jaylasqan xana buyimlarin tuwri tu`rlew.

Temanin` jobasi: Oqiw waziypasi tuwri islewde talaba jaslardi tayarlaw. Perspektiva nizam qag`aydalarin qa`lem su`wret siziwda qollawdi inter`erdi su`wretlew protsesinde. Perspektivanin` en` za`ru`r printsiplari haqqinda tu`sinikler beriw,siziqli ha`m ken`islik perspektivasinin` o`z-ara baylanisi ma`selelerin ashipberip, oni is waqtinda paydalaniwg`a u`yretiw.

Temanin` teksti. Aldin natyurmort islew haqqindag`i temag`a ta`n lektsiyalarimizdan bilesiz, perspektiva nizam qag`aydalari haqqindag`i bilimler ha`r qanday su`wretti islewde za`ru`r boladi.

Inter`erdi siziw ko`rinishin ol ju`da` a`hmiyetli za`ru`r boladi, sebebi xana ishki ko`rinishi yamasa onin` bir bo`legin ko`rsetiw natyurmort ta portret kompozitsiyalarinda da temali. Waqiyali kompozitsiyalarda tez-tez ushrap turadi. Bizge ma`lim xana ishinde su`wretlew kerek bolg`an ha`r bir na`rse inter`erde og`an baylang`an halda bar boladi, sol sebepli xana ishki ko`rinishin qanday isleniwi puxta u`yrenilip aliniwin talap etedi.

Inter`er su`wretin siziw a`lbette oqiw-shinig`iw waziypasin bejeriw ushin qolay ko`riniske iye bolg`an xanada a`melge asirilg`ani maqul. Ondag`i jihazlar ha`m na`rseler de a`hmiyetke iye. Sebebi da`slepki shinig`iwlarda xana ishindegı buyimlar ko`p boliwi isti qiyinlastiradi. Jumisti da`slep kishkene eskizler islep ko`riwden baslaw kerek. Perspektivag`a tiykarlang`an su`wretin islew ma`lim o`lshemdegı qag`azdı belgilep tan`lawdan baslanadi. Sol qag`az kartina tegisligi (beti) dep ataladi. Kartina tegisligi ne ekenligin ko`z aldına keltirip biliw ushin sizilip atirg`an na`rsege aynada ko`rinip atirg`an na`rselerdi tush`penen sizip shiqsaq olardin` perspektiv jag`dayinin` su`wretin alamiz. Bul jag`dayda ayna kartina beti yamasa kartina dep ataladi. Su`wretti kartina betinde ko`rsetiw ushin kiriser eken, onin` kordinatlari belgilep alinadi. Son`inan perspektivasi quriladi. Bul kordinatlardan gorizont esaplanadi. Gorizont sizig`ında belgilep alinadi, siziw tochkasi tabiladi. Tiykarg`i perpendikulyar siziq tartiladi. Kartina tegisligindegi gorizont sizig`i ko`riw tochkasinin` ba`lentligi ja`rdeminde belgilenedi. Tiykarg`i perpendikulyar siziq bolsa ko`riw tegisliginen o`tedi. Onin` ja`rdeminde perspektivani su`wretleyimiz, perspektivadag`i su`wretti ko`riwde biz ob`ektivlerdi frontal` jag`dayda yamasa kartinag`a qarag`anda mu`yesh astında ko`remiz. Kartinag`a qarag`anda parallel` jaylasqan betler frontal esaplanadi. Birinshi jag`daydag`i perspektivani biz frontal, ekinshi jag`daydi mu`yeshli dep ataymiz. Perspektiva quriliwi sol eki joldan birinde aniqlanadi ha`m su`wretlenedi. Oni qa`lemde, sanginada, ko`mir tayaqshalarında ha`m sousda jaqsi islep joqari na`tiyjelerge erisiw mu`mkin. Bunin` ushin ha`r bir materiyaaldin`

imkaníyatlarín shamalap aliw, son` ta`jiriybe qilip ko`riw kerek. Kishkene ko`lemdegi su`wretler , sizilmalar a`piwayi qa`lemnen jaqsisi joq.

Biraq uzaq mu`ddetli ha`m siziqli ren` berip,. sol jariqlarín islep shig`ilatug`ín ken`isliktegi jag`daylardí ko`rsetetug`ín iste sous ha`m retush` qa`lemdi, ja`ne ko`mir qa`lemshelelerinín` ornín ha`m na`rsee basalmaydi. Tiykarg`i jumista aldín ja`rdemshi siziqlardin` jen`il izleri menen aniqlanip son`inan onín` ko`lem shakl ma`selelerine o`tiledi. Bunda inter`erdegi xana diywallarí onín` qaysi bo`legi ko`rinse jaqsi su`wretke kompozitsiya qurilisina erisiw mu`mkinligi esapqa alinawí za`ru`r. Sizip atirg`an adamnín` ko`z qarasi ba`lentligi ha`m ta`biyi ko`rsetiw ma`seleside za`ru`r boladi. Inter`erdín` qanday ta`rizde ko`rsetilgenligi itibarsiz qaldirmaw kerek, sebebi ol da kompozitsiya su`wret aniqlog`i qiziqli shig`iwin belgilewshi faktorlardan biri boladi. Xana ishindegi barliq buyimlar o`z-ara baylanista ten`lik printsipine ta`n, siziwshig`a qarag`anda qanday aralıqta turg`anına qarap aniqlaq tınıqlıqta su`wretlenedi, inter`erdi siziw bir qansha quramalı ekenligi jumis protsessinde sezilip tursada onı siziw ju`da` qiziqlishinig`iwlardan biri.

Paydalanilgan a`debiyatlar.

1. Azimova.B. Natiurmort tuzish va tasvirlash. T-1984 y.
2. Borsh.L.O. Nabroski i zarisovki. M-1970. Fedorov M.V. resunok i perspektiva M 1960
3. Laptev A.M. Resunok perom M.1962
- r. Ten N. Gips modellarining rasmi Toshkent 1994 y

Tayanish tusinigi.

1. Perspektiva tariplerdin uzaklasip bargan sayin kishiriyip koriniui.
2. Inter`er- jaydin ishki ko`rinishi.

№6 Lektsiya . 4-saat.

Tema. Insan figurasinin` sizilmalari. Insan figurasin tu`rli jag`daylarda miynet etip atirg`an, tik, su`yenip turg`an siziw arqali adam dene ag`zalarí siziqli konstruktiv u`yreniw. Baqlanip jaqday xarakterin tez ilg`ap su`wretlew ta`jiriybelerin o`stiriw. Material qa`lewine qaray.

Temanin` maqseti.

Adamnín` toliq gewdesi su`wretinsiziwdan alding`i etapti teoriyalıq ta`repler menen tanistiriw, sizilmalardin` a`sirese qa`lemde etyudlardin` roli haqqında mag`liwmatlar beriw. Insan ag`zalarinin` o`z-ara ten`ligi proportsiyaların su`wretlew jolların tu`sindiriw.

Temanin` teksti. Adamnín` ko`rinishin ha`m haqıyqiy su`wretlew ma`selesi oqiw protsesindegi en` quramalı temalardan biri boladi., sebebi bul tu`rdegi waziypalardı bejeriw ushin aldín`g`i mag`liwmatlarda arttirilg`an bilimler ko`p qol keledi. Eger olar jeterli da`rejede u`yrenilmegen bolsa ha`r qanday kisi aldında jen`ip o`tiw qiyin bolg`an ma`seleler ko`ndelen` boladi, jumis rawajlaniwin pa`seytedi. Adam figurasinin` en` za`ru`r bo`lekleri bas, moyin, jelke, gewdenin` ko`kre k bo`limi, bel, to`s ha`mde pa`stki tayanish ha`rket ag`zalarına bo`linedi. Olardı birlikte ten`dey ko`rinishin siziwdan aldín` ha`r birinin` du`zilisi, shakliga itibar beriliwi, o`z aldında tezlikte sizbalardı shinig`iw islew kerek. Bunday tayarlıq basqishındag`i jumislari tu`rli qurallarda ko`rsetiliwi mu`mkin. A`dette qa`lem su`wretler ushin jumsaq materiyyallar, ko`mir qa`lemsheleler, retush` qa`lem ha`m sanginalardan paydalaniw maqsetke muwapiq. Olar menen islegende ilaji barınsha o`shirgishten paydalanilg`ani maqul.

Adam su`wretin siziw da`slepki baqlawlardan , yag`niy sizilajaq ob`ektti ha`r ta`repleme analiz qilib u`yreniwden baslanadi. Gewde du`zilisidegi o`zine ta`nlikler. Misali, boyi, qa`wmetinin` pa`s yamasa ba`lentligi, ortasha ekenligi aniqlanadi. Sog`an qaray bas o`lshemin alip denege qoyip o`lshenedi. Denenin` iyilgen, bu`gilgen bo`lekleri adam denesinin` otirg`an yamasa tik turg`anlig`i ha`reketteeknligi baqlap u`yreniledi. Alding`a qoyilg`an talap, waziypag`a ko`re su`wretti qag`azda jaylastiriw. Su`wret baslang`ish etapta jen`il jelpi siziqlar ja`rdeminde siziladi. Onda pu`tin dene boyinsha o`tkizilgen jumis rawajina ja`rdem beretug`in ja`rdemshi oq simmetrik siziqtan paydalaniladi. A`ste aqirin denenin` tu`rli bo`leklerinin` o`lshemleri aniqlanadi. Sonida umitpaw kerek, adam gewdesine siziwda denenin` statik yamasa dinamik jag`dayda ekenin ko`rsetip bere aliw za`ru`r. ta`replerinen biri bolip esaplanadi. Ha`reket jag`dayin ku`sheyip ko`riniwi denenin` barliq ag`zalarin o`z ornina tawip tuwri su`wretley aliwda ko`rsetiledi. Insan denesinin` uliwma jag`dayina qaramastan aniq o`z aldina bo`leklerinin` su`wretlerinede itibar beriliwi ten`likti ta`miylewshi faktor boladi. Sonida ayriqsha atap o`tiw kerek, tez sizilatug`in su`wretler bir qag`az ju`zinde bir neshe ma`rte isleniwi mu`mkin. Bunday jol tutas ha`r jag`daydi o`z-ara salistirip ko`riw analiz qiliw imkanin tuwdiradi. Bizge ma`lim adam tik turg`ani yamasa jatqani jag`daylarinda aniq dene ag`zalarinin` o`lshemin, o`z-ara jag`dayi ha`r tu`rli qa`siyetlarge iye boladi. Joqarida aytilg`an jag`daydag`i ko`rinisti su`wretlew quramalilig`i da`rejeside tu`rli boladi. Sonin` ushin ha`r qiyli jag`daydag`i adam su`wretin ilaji barinsha ko`birek islep shinig`iw kerek. Olarda konstruktiv qurilis ma`selelerine raya qilinsa, saya jariqlardi ko`rsetiwge artiqsha berilmesten, siziqlar qalin`, jin`ishkeliligi, plastikligine, ko`rkemligine itibar berilse jaqsi na`tiyjelerge erisiw mu`mkin. En` za`ru`ri erinbesten miynet qiliwdi ha`r bir talaba o`z a`detine aylantiriw kerek.

Paydalanilgan a`debiyatlar.

1. Ten N. Gips modellarining rasmi T. 1994 y.
2. Rastovtsev N.N. Akademicheskij resunok M. 1984
3. Fedorov M.V. resunok i perspektiva M 1960
4. Laptev A.M. Resunok perom M.1962

Tayanish tusinigi.

1. Plastik anatomiya- adam denesinin mushelerinin kayisiuin uyretiu.
2. Gips- adam basi gipsten islengen korinis
3. Portret- adam denesinin belinen jokari suureti.

№7 Lektsiya. 2 saat.

Tema: Oqiw qa`lem su`wreti ha`mde qa`lem sizilmalardi islewde kompozitsiya tiykarlari ha`m do`retpelik ta`jiriybelerin rawajlandiriw.

Oqiw qa`lem su`wreti ha`m qa`lem sizilmalarin su`wretlew o`nerindegi a`hmiyeti. Insan figurasin oqiw akademik qa`lem su`wret islew metodlari. Oqiw akademik su`wret siziwda etapma-etap usullarinan paydalaniw.

Temanin` jobasi. Talabalar do`retpelik qa`biliyetinen kelip shiqqan halda olardi aktivlestiriw, siziw texnikasin u`yreniw printsplari arqali ta`jiriybesin, teoriyalik bilimlerin asiriw . Akademik ka`lem suwret dogereginen shiqpaw haqiyqiy suwretler

islew protsesinde konfliktiriv. Bashqishlar tiykarinda suwret siziw a`deti qa`liplestiriv jollarin teoriyalıq printsiplerin tusindiriv.

Temanin` teksti.

Suwretlew-o`nerinin barlıq turlerinde xa`m janirlarında kompozitsiya ma`selesin sheshiw jetekshi orında turadı. Bunin` ushin bolsa xa`r bir oner turinin` muwapik ta`rizde kompozitsiya meselesin tiykarların kollay biliw kerek . Sol orında kompazitsiya qagiydaların puxta uuyreniwi za`ruryu. Olar akademik qa`lem suwret jaratiw shinigiw islew protsesinin` ajiralmas bolegi . Misali suwrettin` ten`ligi , ta`repleri xa`m bolimlerinin` olshemi simmetriyaligi, tegisligi ren` xa`m nur . Sol jariq qatnasları ko`rkemlilik ta`replerine a`mel qiliniwi ma`seleleri , ja`ne temanin` aniq-tiniq boliwi kerekligi uliwma qag`iydalar qatarına kiretug`inlig`i menen ajiralip turadı. Bizge ma`lim qa`lemsu`wret barlıq su`wret sohalarındag`i tiykarig`i kompozitsiya nizam qag`iydalarsız bolsa, a`piwayi tezliktegi sizig`ında ko`z aldimizg`a keltiriwimiz qiyin, sebebi a`piwayi nabroska su`wrettede o`zine ta`n o`lshem, ten`lik, ha`mde onsha ko`lemli bolmasada mazmun boladida, bul waqiyani hesh kim biykarlay almaydı. Bizge ma`lim insan figurasin siziw protsesin etapma-etap a`melge asiriladı. Bunda a`lbette akademik su`wret islew a`melleri qollaniladı. Bul bolsa a`piwayidan quramalig`a o`tip bariw arqalı ju`zege shig`ariladı. Adam su`wreti talabalar oni endi siziwdi u`yrenip atirg`anlar ushin bir qansha quramalı jumis. Bul sohanin` teoriyalıq bo`legin oqiw u`yreniw, shinig`iw ushin sizilatug`in waziypalar sipatin asiriwdin` faktori boladı. Sebebi tek jıllar emes ba`lkim, a`sirlar dawamında akademik su`wret siziw sirlari ashilip, qosilip rawajlanip kelmekte. O`zine ta`n, biykarlap bolmaytug`in printsipler nizam qag`iydalar payda bolg`an. Olarg`a a`mel qiliniwi a`sirese u`yreniwshilerge ja`rdem беретug`in faktor.

Adam figurasin toliq su`wretlew, onin` bas bo`limin siziw a`mellerin toliq o`zlestirip alg`annan keyin baslang`ani maqul. Sonda da`slepki shinig`iwlarda jeterli na`tiyjege erisiw mu`mkin boladı. Tiykarig`i itibar deneni izertlew ha`m su`wretlew jumisına qaratiladı. Isan qa`ddi-qa`wmetinin` o`z o`lshemleri, printsipleri bar. Misali hesh bala basinin` o`lshemi aniq denesine qarag`anda bir qansha iri bolsa, u`lken kisinin` basinin` o`lshemi denege qarag`anda bir qansha ten`likte boladı. Onin` ba`lentlik o`lshemin alip jeti, bazda jeti yarım ese jaslasadı. A`lbette bul faktorlarga`a qarag`anda tu`rli adamlarda ha`r tu`rlilik payda etedi.

Adam figurasin sizg`anda onin` du`zilisın biliw u`lken a`hmiyetke iye. Bunin` ushin siziwshi denenin` qanday ha`reket jag`dayında, qanday waqıtta turg`anlig`in eskizler siziw analiz qiliwi, ko`plep sonday shinig`iwlar islegen son` tiykarig`i jumisti baslawi kerek. Sizg`andada kelbetin, onin` barlıq bo`leklerin o`z aldına emes uliwma ko`rsetiwge uriniw, ha`mde erisiw kerek boladı. Biraq ha`r bir bo`lek onin` su`wretinde tutqan rolin umitpawı kerek. Turg`an kelbetin siziwdin` tiykarig`i a`melleri nelerden ibarat degen sawaldi aldimizg`a qoyayiq. Aldin`g`i waziypalardag`iday da`slepki maqset ob`ektti qag`az betine suliw etip jaylastiriwdan ibarat. Son`inan denenin` turiw jag`dayi, halati tabiladı. Olar adamnin` g`arri jaslig`ına, semiz yamasa ariqlig`ına baylanisli boladı. Bunda a`lbette adamnin` qaysi bir ayag`ına yamasa eki ayag`ına tayanip turg`anlig`in itibarg`a aliw za`ru`r, sog`an qarap denenin` jag`dayi o`zgerip turadı. Jelke, bas, bel, to`s, qol ha`m ayaqlar turiwi ha`r qiyli ko`rinishke iye boladı. Bizge ma`lim adam omirtqa bag`anasinin` du`zilisi ha`m onin` ko`rinishine ta`sir etedi. Bazda denelerdin` turiwi tik bolsa, bazilari bu`kshiyip ko`riniwi sonnan. Denenin` ha`r bir ag`zasi gorizental` ha`m vertikal` siziqlarına qarag`anda qanday jag`dayda ekenligi ha`mme waqıt tekserilip turadı. Pu`tin denenin` tayanish

tochkasi bar bolip ol awirliq qaysi ayaqqa tu'sip turg'anina, yamasa olar aralig'ina tu'sip turg'anin aniqlawda qol keledi. Oltuwri tabilmag'an bolsa, adam kelbeti bir ta'repke ag'ip, jig'ilajaqqa usap qaliwi mu'mkin. Sol sebepten tekseriw ushin bazi asma shovun paydalaniw mu'mkin. Ol barliq perpendikulyarlardi tabiwda zor qural. Adam kelbetin siziwdi u'yreniwde oni skelet menen salistirip tekseriw, denenin tiykarg'i du'zilisini Gudan ekorshesinen ko'rip u'yreniw maqsetke muwapiq. Sonda siziwshi denenin qaysi bo'legine itibar beriw ha'm ko'p islewi kerekligin tu'siniwi an'sat boladi. Sebebi su'yek du'zilisini belgilewshi skelet ha'm muskullar dene bo'leklerinin formasini aniq etip ko'rsetiwde ja'rdem beredi. Uliwma joqaridag'ilardin sipatli isleniw ushin ha'r bir talaba plastik anatomiyadan jaqsi xabardar bolwi zarur. Jumisti islegende saya-jariq qatnaslarin tuwri tawip su'wretlewde a'hmiyetli. Uliwma deneni ko'rsetiwde onin mayda bo'limlerinde is dawaminda aniqlastirip bariladi, biraq bunda ten'likke kesent berilmew kerek. Cu'wretlew protsesi etapma-etap alip barilsa, aqirinda barliq ta'repten jumis tekserip uliwmalastirilsa waziypa jaqsi shig'iw ta'miynlenedi. Sonda da aytip o'tiw kerek, waziypa tamamlag'an halda keltiriw, yag'niy erinbey qunt penen is alip bariliwina baylanisli. Teoriyalik bilimler o'tmish usta su'wretshileri miyrasti kitaplardan oqip u'yreniw ja'rdeminde asirip bariwi kerek.

Paydalanilgan a'debiyatlar.

1. Fedorov M.V. risunok i perspectiva M 1960
2. Laptev A.M. Risunok perom M.1962
3. Ten N. Gips modellarining rasmi Toshkent 1994 y
4. Boymetov qalam tasvir ukitishning ilimiy asoslari metodik tavsiyalar T.1995

Tayanish tusinigi.

1. Grafika. Kara kalemde islenetugin suuret.
2. Texnika uaziypalari. Suuret siziuda kollanatusin usillar.
3. Tush' arnauili kara boyau grafikada isletiledi.

№8 Lektsiya. 4 –saat.

Tema: Pedagogik su'wret islewdin maqset ha'm waziypalari.

Pedagogik islew usillari. Klass doskasinda por menen su'wret siziw. Pedagogik su'wret siziwdin o'zine ta'n qa'siyetleri. Ten'lik, a'piwayiliq, an'satlastiriw, stilizatsiyalaw, u'y ruzgar buyimlari, ustashiliq a'sbaplari (pishqi, balta) klass doskasinda su'wretlenedi. Kiyimdegi adam figurasin tu'rli jag'daylarda (otirgan, tik turgan, shinig'iw islep atirgan) por menen siziqli konstruktiv ta'rizde su'wretlew.

Temanin maqseti. Talabalarga alg'an siziw boyinsha bilimlerin keleshektegi bilimlari- oqitiwshiliq islerinde qollawga u'yretiw ha'm tayarlaw. Teoriya menen qurallantiriw. Su'wretlerdi balalarga isletiwde kkklass doskasidan paydalaniw a'melinin a'hmiyetin u'yreniw.

Temanin teksti. Pedagogik su'wet siziwdin o'zine ta'n belgileri bar bolip, ol balalarga siziw jollarin a'piwayi, an'sat ta'rizde tu'sindirip beriw imkanin beredi. Su'wret siziwda shinig'iw islew sabaqlari ko'lemsiz, jalpaq na'rselerdin su'wretin islewden baslanadi. O'zi jaqsi su'wret islewdi bilgen oqitiwshi balalarga u'yretiw jollarinda puxta o'zlestirip aliwi ta'repten tu'sindire aliwdi talap etedi. Bul is a'llette klass doskasinda por menen su'wretler islew menen tig'iz baylanisli bolgan

za`ru`r ma`sele boladi. Bizge ma`lim qa`nige su`wretshi bala turip o`z bilimlerin, ta`jiriybesin basqalarg`a u`yretiw jumisin isley almaytug`inlar da boladi. Sebebi pedagogtin` jumisinin` o`z qiyinshiliqlar ha`m quramali ta`repleri bar. Olar tiykarinan balalardin` qa`biletine mos ra`wishte, shinig`iwlaridi sho`lkemlestiriwde ko`p ko`rinedi. Sol sebepten siziw metodlarin balalarg`a ta`n etip tu`sindirip bariw onsha an`sat is emes. Buni ha`r bir ta`rbiyashi su`wretshi jaqsi biliwi kerek.

Klass doskasinda sizip balalarg`a ko`rsetiw ha`m u`yretiw qolay bolg`an na`rseler tiykarinan u`y-xojaliq buyimlarinan ibarat boladi. Bul ta`biy, olardi sizip u`yrenip atirg`anlar ushin qolay, sebebi balalar ha`mme waqit a`tiraptiko`rip, baqlaw imkaniyatina iye bolg`an na`rse ha`m buyimlardi su`wretlewi bir qansha an`sat boladi. Oqitiwshi barliq predmetlerdi, ortasha qiyinshiliqtag`i ha`m quramalilarin da por menen klass doskasinda ko`rsete aliwi sha`rt. Sonda ko`rgizbelilik printsipline a`mel qiling`an boladi. Bolmasa u`yrenip atirg`an balalar temani, olar aldina qoyilg`an waziypa talaplarin toliq tu`sina jetiwi qiyin keshedi. Biraq klass doskasinda sizip ko`rsetilip atirg`an na`rsenin` o`zi a`lbette balalar ko`z aldina u`lgi qilib qoyiliwi za`ru`r. Olar predmetti ha`r ta`repten baqlaw, ha`tteki uslap ko`riw imkaniyatina iye bolsin. Sol ta`repten alg`anda balta, pishqi, sho`kkish siyaqli na`rselerdi siziwdan baslang`ani maqul. Pedagogik su`wret siziwda onin` qa`siyetlerine a`mel qiliw is na`tijeliligini ta`miynleydi. Ja`ne bir na`rse ma`lim, klass doskasinda su`wretlenip atirg`an na`rselerdin` saya jariq bo`leklerin ko`rsetiw nispiy ko`riniske iyeligi menen ajralip turadi. Buni balalar tuwri qabil etiw ushin tuwri tu`siniqlar beriliwi kerek. Bolmasa siziwdi endi baslap atirg`an balalar onin` mazmunin an`lamawi mu`mkin. Klass doskasinda a`sirese adam su`wretlengende oni sxemali konstruktiv ta`replerin ko`rsetiw jeterli. Sebebi balalar su`wret du`zilisindagi za`ru`r a`mellerdi a`piwayi su`wretler arqali tez ha`m jaqsi an`lap aladi. Aniqliqlardi bolsa sizilip atirg`an ob`ektin` o`zine qarap dawam ettiredi. Adam su`wretin onin` tu`rli jag`daylari (otirg`an, tik turg`an, kitap oqip otirg`an) arqali su`wretlep ko`rsetiliwi olardin` sizbali-konstruktiv qilib ko`rsetiliwi mu`mkin, maqsetke muwapiq bolip, balalardin` ha`r bir su`wretin tu`siniqlar islewlerin ta`iynlewshi faktor.

Paydalanilgan a`debiyatlar.

1. Azimova.B. Natyurmort tuzish va tasvirlash. T-1984 y.
2. Borsh.L.O. Nabroski i zarisovki. M-1970. Fedorov M.V. resunok i perspectiva M 1960
3. Laptev A.M. Resunok perom M.1962
4. Тен Н. Гипс моделларининг расми Тошкент 1994 й.

Tayanish tusinigi.

1. Plakat grafika korkem onerinin bir bolegi, tezlik penen islenedi.
2. Kompozitsiya- shtsgarmanin mazmuni belegili bir suuretini aship beretin bolim.
3. Texnologiya- suuret isleuge tiyisli bilimlar jiynagi.

№9 Lektsiya. 2 saat

Skelettin` anatomik analizi, qa`lem su`wreti ha`m qa`lem sizilmalarin islew jollari.

Adam denesi anatomik du`zilisining` nizamliqlari, su`yeklerdin` formasi ko`rinisleri, olardin` insan denesinin` ha`reketindagi orni.

Temanin` jobasi. Adam gewdesinin` su`wretin siziw, dene skeletinın` za`ru`r ekenin tu`sindiriw. Skelet quramındag`i su`yeklerdi atlari menen qa`siyetlerin tanistiriw. Siziw protsesindegi orni ha`m rolin tu`sindiriw. Plastik anatomiya tu`sinigin tu`sindiriw.

Temanin` teksti. Adam gewdesinin` su`wretin siziw, basqa na`rselerdin` su`wretin siziwg`a qarag`anda bir qansha quramali. Sebebi adam su`wreti sizilg`anda onin` tek sirtqi ko`rinisi emes, ishki keshirmeleri, turiwi yamasa otiriw jag`daylarida ko`rsetiledi. Adam su`wreti ishengende aldin onin` gewde du`zilisi toliq u`yreniliwi kerek, bizge ma`lim skelet bas, su`yek, qol ha`m ayaq su`yeklerinen ibarat. Skeletti u`yreniwde bas su`yeginin` nabroskasin dene bo`legi menen o`z-ara baylanistirip siziwdin` roli u`lken. Skeletti tu`rli jag`daylarda tu`rli ta`replerden turip su`wretlew jaqsi na`tiyjeler beriwi ma`lim.

Adam denesi su`yek skeletinın` za`ru`r bo`legi bolg`an bas shanag`i haqqında aldin`g`i lektsiyalarda toliq berilgen sebepli, endi denenin` basqa bo`lekleri su`yekleri dizimi u`stinde toxtalip o`temiz. Olarg`a qol, ayaq, gewde skeleti su`yekleri kiredi.

Qol skeleti jelke su`yegi, dize u`sti, u`lken baltir su`yegi, kishkene baltir su`yegi, ayaq kafti su`yeginen ibarat. Gewdenin` skeletinde bir qatar su`yekler bar, olar omirtqa bag`anasi du`zimi, omiraw su`yeklerin o`z quramina aladi. Adam skeleti onin` muskulleri menen tig`iz halda baylanistirip u`yreniw kerek.. Sebebi insannin` qilg`an ha`reketlerinin` barliq o`zine ta`n qa`siyetleri olardin` fiziologiyasina baylanisli boladi. Ayrim adamlarda su`yekler na`zik jin`ishke basqalarında ku`shli ku`sh boliwi ma`lim. Muskullarda o`zine jarasa formag`a iri, jin`ishke ko`riniske iye boladi. Bulardin` ha`mmesi o`z na`wbetinde adamnin` su`wretin siziwda a`hmiyet kasp etedi. Siziw ushin da`slepki shinig`iwlar protsesinde azg`in, su`yekleri bo`rtip turg`an adamdi siziw maqset etip qoyiliwinin` ma`nisi sonnan desekte boladi. Sebebi skelet sizip u`yrenilgennen adamnin` jala`n`ash denesin siziwg`a o`tilgen joqaridag`i aytip o`tilgen ko`rinistegi kelbetin ko`rsetiwshi shinig`iwlardi ko`p ma`rtelep islew na`tiyjeli boladi.

Adam skelet du`zimin u`yreniw protsesinde onin` su`wretin ha`r ta`repten sizip shinig`iw qiliw kerek. Olardin` tuwridan ha`m qaptaldan, ja`ne arqa ta`repten ko`rsetilgen u`sh tu`rli jag`dayin bir qag`az betinde ilaji barinsha enma-en islense, olardin` ha`r bir su`yegin salistirip, o`lshemine deyin aniqlastirip, ten`lestirip su`wretlewdin` imkaniyati boladi. Skeletti sizip atirg`anda u`yreniwshi ko`z aldında adam denesinin` muskulleri ko`rsetilgen u`lgi sizilma-ko`rgizbe su`wretinin` bar boliwi jetiskenligin toliq ta`miynlewine ja`rdem beriwshi faktor. Bizge ma`lim insan denesin su`wretlewde sha`rtli ra`wishte tayanish tochkasi dep ataliwshi jaylardi belgilep aliw za`ru`r. Olar bolsa su`yekler birigetug`in jerlerde. Sonday tayanish tochkalarinin` en` za`ru`rleri skeletti siziw protsesinde tabilip aniq belgilense jaman bolmaydi. Jumaq qilip aytqanda, insan denesin siziwda tiykarg`i emes ma`seleler bolmaydi, oqiwi-u`yreniw protsesinin` barliq ta`repi puxta o`zlestiriliwi, bunin` ushin ko`p miynet qiliniwi da`rkar. Su`yekler dizimin u`yreniw ha`m keleshekte bolajaq pedagog-su`wretshilerdi is dawamında jetiskenlikke erisiw girewi boladi.

Paydalanilgan a`debiyatlar.

1. Laptev A.M. Resunok perom M.1962
2. Ten N. Gips modellarining rasmi Toshkent 1994 y
3. Borsh.L.O. Nabroski i zarisovki. M-1970.

4. Rostovtsev N.N. Uchebniy risunok. M-1976.
5. Tojiev B. Qalam tasvir asoslarini urganish T. 1994 y
Tayanish tusiniklari.

1. Struktura ishki duzilish suurettin ishki manisi.
2. Kordinat- joylashgan jerleri (sizik, suuret, shakl xam baskalar)

№10 Lektsiya. 4-saat.

Tema: Adam gewdesi formasinin` analizi.

Adam gewdesinin` mayisqaqliq anatomiyasi ha`m onin` proporsiyalari. Adam anatomiyasi du`zilisining` ilimiy tiykarlari. Ha`rekettegi adam gewdesinin` formalari (juwiriw, sekiriw, miynet protsesin, h.t.b.).

Temanin` jobasi. Adam su`wretin siziwdan aldinq`i oqiws`shinigiw protseslerinin` za`ru`r ta`repleri menen tanistiriw.

Mayisqaqliq anatomiyasining` adam ko`rinishin su`wretlewdegi ornin belgilewshi tiykar`i ma`seleler sheshimi menen qurallandiriw. Insan ha`rekette bol`an jag`dayda su`wretlewding` jollari menen tanistiriw.

Temanin` teksti. Aldinq`i lektsiyalardan bizge ma`lim, adam formasin, denesin siziwda aniq skeletin, yag`niy su`yekler tizimi ha`m muskullar diziminde teoriyalıq (ha`r bir bo`lek atin yadlap) ha`m a`meliy (formasin shinigiwlar tiykarında sizip) biliwimiz kerek boladi. Bolmasa bul quramali tarawdi o`zlestiriw qiyin. Biz aldinq`i skelet ha`m muskullar dizimine toxtalip o`tkenbiz. Ushin aytilmag`an ta`replerge itibardi qaratamiz. Olardinq`i en` za`ru`r, insan kelbetining` ko`rinishin belgilewshi muskullar tiziminin` ayrim bo`lekleri atlarin keltirip o`temiz. Olar n`oka jaqin bolip, en` tiykarlarining` ati to`mendegidey. Trapetsiya siyaqli muskul, ko`krektinq`i u`lken muskuli, jelkeninq`i ken` muskuli, aldinq`i tis siyaqli muskul, sirtqi qiyisq muskul, ooninq`i pay sozilmasi (aponevroz), qarin sirtqi qiyisq muskulining` payleri, del`ta siyaqli muskul, jelkeninq`i eki basli muskuli, jelke bilik muskuli, alaqanninq`i uzin muskuli, bilektinq`i barmaqlardi bu`giwshi ha`m basqalari (olar arnawli tablitsa ko`rgizbeli qurallardan bilip alinsa jaqsi.). Ja`ne to`s qanati bel muskuli, taj siyaqli muskul, uzin keltiriwshi muskul, tigiwshiler (portyajnaya), jin`ishke muskul, to`rt basli muskul, aldinq`i baltir muskuli, oninq`i pa`yleri h.t.b. bul jokarda keltirip otılgenleri denenin tiykargi bon`legin iyelep turgan muskullar olardinq`i bas bolimindegi boleklerdinq`i atin aldingi sabaklarda keltirip otkenligimiz sebepli xazir sanap otkenimiz jok.

Adam suuretin uyreniude onin turli jagdaylarda xam xareketlerde bolgan jagdaylardı siziu jaksi natiyje beredi, bunin ushin, xar bir kelbetining` ozine tan bolgan belgilerin tabiu xam anlap jetiu kerek. Olar adamninq`i boyi, semiz-azg`inlig`i, muskuldarlig`i, su`yeklerining` iriyamasa na`zik jin`ishkeliginde ko`rinip turadi. Aytilg`anlardinq`i u`stin sizilip atirg`an insan denesinin` iyilip-bu`giliwi qanday ha`reket jag`dayında turg`anlig`i qosiladi. Insan kelbeti, dene su`wretin qusatip su`wretlew ha`r bir su`wret siziwdi o`z aldina maqset qilip qoyg`an, adamninq`i bas maqseti desek jan`lispaymiz. Sebebi oqiws` protsesi aqirinasha barliq basqishlardinq`i tamamlaniwi adam su`wretin islew menen juwmaqlanadi. Oni qanday sipat da`rejesinde o`zlestiriw bolsa, ha`r bir talabaninq`i miyneti, quntina baylanisli.

Paydalangan a`debiyatlar.

1. Borsh.L.O. Nabroski i zarisovki. M-1970.
2. Rostovtsev N.N. Uchebniy risunok. M-1976.
3. Tojiev B. Kalam tasvir asoslarini urganish T. 1994 y

Tayanish tusiniklari

1. Struktura ishki duzilis suurettin ishki manisi.
2. Kordinat- jaylaskan jerleri (sizik, suuret, shakl xam baskalar)